

„Vaikų apsauga nuo seksualinio smurto”

Pasaulinės sveikatos organizacija seksualinį smurtą apibrėžia kaip raidos požiūriu priklausomų, nebrandžių vaikų ir paauglių įtraukimas į seksualinę veiklą, kurią jie ne visai supranta, į kurią nesugeba tinkamai reaguoti, kuri pažeidžia socialinius šeimos vaidmenų tabu ir kuriais tvirkintojas siekia patenkinti savo seksualinius poreikius ar gauti su šia sritimi susijusį pelną. Moksliniai tyrimai rodo, kad vaikų, susiduriančių su vienokia ar kitokia seksualinio smurto forma, yra 1 iš 5, t. y. iki 18 metų amžiaus, vienas iš penkių vaikų patiria ar yra patyręs seksualinį smurtą. Atsižvelgiant į seksualinio smurto prieš vaikus mastą, siekiant apsaugoti vaikus nuo galimo seksualinio smurto, svarbu mokėti jį pastebėti, būti budriems, gebėti atpažinti bei kreiptis pagalbos.

Kalbant apie seksualinį smurtą prieš vaikus, svarbu pabrėžti tai, kad kiekvienas vaikas gali atsidurti situacijoje, kuomet jis gali patirti seksualinį smurtą, tačiau, visgi yra tam tikri rizikos faktoriai, į kuriuos vertėtų atsižvelgti. Visų pirma tai su šeima susiję rizikos faktoriai – pavyzdžiui, jei vaikas auga nepilnoje šeimoje, su vienu iš tėvų ar vaiką augina ne biologinė šeima. Jie lengviau įsitraukia į naujus santykius prisiriša prie žmogaus, jam rodančio rūpestį, šilumą, dėmesį. Tie vaikai, kuriuos augina ne biologiniai tėvai, dažniausiai jau būna anksčiau patyrę įvairių sunkumų ir traumų, prievartos formų. Bet kokio pobūdžio negalia taip pat daro vaiką labai pažeidžiamą, kadangi vaikas tampa labiau priklausomas nuo aplinkos. Vaikas, turintis negalią, gali ilgai nesuprasti, kad tai, kas vyksta su juo, yra netinkama ar negebėti papasakoti apie tai, pasisakyti. Tokie vaikai būna mažiau savarankiški labiau priklausomi nuo suaugusiųjų, tokiu būdu, prievartai atsiranda daugiau progų ir ją tampa sunkiau pastebėti aplinkiniams. Didesnis pavojus patirti seksualinį smurtą išskyla tuomet, kai vaikai jau anksčiau yra patyrę seksualinį išnaudojimą. Tai vienas iš didžiausių rizikos veiksnių ir kaip bebūtų liūdna, tie vaikai, kurie patyrę seksualinį išnaudojimą, jie turi riziką būti pakartotinai traumuojami. Keliamo prielaida, kad tokie vaikai stokoja įgūdžių, kaip save apsaugoti, nepažįsta pavojingų situacijų, linkę greitai įsitraukti į santykius, nes jie nori artumo, šilumos, nesupranta, kad toks elgesys netinkamas ir kt. Seksualinis išnaudojimas kai kuriems gali atrodyti kaip norma.

Kalbant apie aplinką – tai 75-80 procentų jis vyksta artimoje aplinkoje, paprastai skriaudikas būna vaikui gerai pažįstamas, artimas, kuriuo vaikas pasitiki, nuo jo vaikas yra priklausomas. Dažnai tai būna šeimos aplinka ir kitos vaikui pažįstamos aplinkos, kur vaikas praleidžia daug laiko – mokykla, darželis. Svarbu paminėti, kad ne tik suaugęs, bet ir kitas vaikas gali būti smurtautoju, dėl to dirbantiems su vaikais specialistams, ypač svarbu pastebėti vaikų sąveikas, elgesį ir gebėti atskirti

žaidybinę, tyrinėjimo elgseną nuo seksualizuoto elgesio ar smurtinių veiksnių, prievartos vartojimą prieš kitą vaiką.

Kokie požymiai rodo, kad vaikas galimai patiria seksualinį smurtą? Visų pirma – **vaiko atsiskleidimas** (kuris gali būti tiek tiesioginis, tiek ir netiesioginis), kuomet vaikas kažkokiu būdu parodo ar papasakoja, kas su juo įvyko arba patys tampame seksualinio smurto prieš vaikus liudytojais. Vaiko atsiskleidimas yra ilgas ir laipsniškas procesas, lydintas intensyviai išgyvenamų gėdos, kaltės jausmų bei didelės atsakomybės. Dažnu atveju, vaikai jaučiasi atsakingi už tai, kas jiems įvyko. Šiame procese labai svarbi ir reikalinga specialisto kantrybė ir gebėjimas išlaukti, išbūti, išklaudyti, o tuo pačiu ir budrumas vaiko siunčiamiems signalams, aktyvumas į juos reaguojant bei pagalbos organizavimas. Kita požymių grupė yra susijusi su fiziniais, psichologiniais, elgesyje stebimais požymiais bei seksualizuotas vaiko elgsys. Kalbant apie **fizininius požymius** bei stebint ant vaiko kūno įvairias žymes, svarbu pasidomėti, kas su juo vyksta. Fiziniais požymiais priskiriami ir skausmai, niežėjimas lytinių organų srityje, neaiškus kraujavimas, išskyros, psichosomatiniai nusiskundimai ar simptomai, kurie neturi aiškaus somatinio pagrindo (vaikas skundžiasi pilvo, galvos skausmais, pykinimu, silpnumu, nuolat jaučiasi pavargęs), pasikartojančios šlapimo takų infekcijos, išmatų nelaikymas, lytiniu keliu plintančios ligos ar nepilnametės nėštumas. **Psichologiniai požymiai** apima vaiko baimingumą, vaikas gali pradėti vengti prisilietimų, neprisileisti kitų žmonių, gali atsirasti specifinės baimės – pastoti, susirgti lytiškai plintančiomis ligomis, jei vaikas mažesnis, tos baimės gali atsiskleisti per nuolatinį klausinėjimą, domėjimąsi, nepaisant to, kad atsakome vaikui į klausimą, bet ta tema vėl ir vėl kartojasi. Ši tema tampa ryški ir pasikartojanti klausimuose, žaidimuose ir tai svarbu reaguoti, nes tai rodo, kad vaikas iš mūsų nori ne tik tam tikrų žinių, bet atskleidžia didelį vaiko susirūpinimą tam tikra tema – vaikas tarsi sako, kad man ta tema aktuali, mane liečianti, skauda. Svarbu pasidomėti, kas iš tiesų vyksta, kad vaikas labai susirūpinęs tais dalykais. Taip pat iš psichologinių požymių galime stebėti netikėtus jausmų pokyčius konkrečiam asmeniui. Galime stebėti vaiko uždarumą ir atsiribojimą. Seksualinį smurtą patyrę vaikai paprastai būna tiek susikoncentravę į trauminės situacijos įveikimą, kad jiems be galo sunku įsitraukti į ugdymo procesą, bendrauti su bendraamžiais, galime pastebėti, kad vaikas atrodo atsitraukęs, tarsi susiaurėja jo interesų ratas, jį sunku įtraukti į tam tikras veiklas, kurios paprastai tokio amžiaus vaikams būna įdomios ir kartais tai gali būti susiję su paties smurtautojo tam tikromis taktikomis, nes jie tikrai dažnai siekia atskirti ir izoliuoti vaiką ir būti pagrindiniais vaiko gyvenime, vėlgi tam, kad kiti labai nesidomėtų, nesuprastų, kas su vaiku vyksta, kuo mažiau bendrautų su aplinkiniais, bendraamžiais, kad kuo mažiau lankytų būrelius, kur didėja tikimybė, kad jis atsiskleis ar kad kiti pastebėti tam tikrus pokyčius. Taip pat galime stebėti ar pamatyti, kad paprastai seksualinio smurto aukoms būdingas sutrikęs ir pasikeitęs savęs suvokimas, savęs vaizdas. Vaikai ima jaustis blogi,

nešvarūs, purvini, lyg pažymėti, turi įsivaizdavimą, kad kiti atskirs, pamatys, jaučia, kad jie neverti kitų dėmesio ir meilės. Jie pradeda izoliuotis, atsiriboti, užsidaryti. Tas savęs pasikeitęs vaizdas yra susijęs su saviDestrukcijos impulsais, kai vaikai siekia save nuskriausti, sužaloti, galime stebėti savižalą, suicidinį elgesį, kai vaikas pradeda žaloti savo kūną, nes paprastai kūnas yra ta vieta, kurią smurtautojas liečia ar elgiasi netinkamai ir tada vaikas tuos impulsus nukreipia į savo kūną. Taip pat būdingi santykių sunkumai. Seksualinį smurtą patyrusiems vaikams labai sunku užmegzti ir palaikyti lygiaverčius santykius, prisirišti prie kito žmogaus, nes dažnai seksualinio smurto situacija vyksta artimoje aplinkoje ir smurtautojas būna tas, kuriuo vaikas pasitiki, kuris turėtų juo pasirūpinti, suteikti saugumą, bet jis tampa smurto šaltiniu, ir vaikui prisirišimas ir meilė pradeda vaikui iš karto asocijuotis su nesaugumu, baime, savisauga, labai sudėtingi tampa santykiai ir pasitikėjimas kitais. Tokiuose smurtiniuose santykiuose, tokių patirčių turintys vaikai, jei jie negauna tinkamo atspindžio ar atgalinio ryšio, koks turėtų būti santykis su kitu, kai kitas gali elgtis su juo ar jo kūnu, kaip aš galiu elgtis su kitu, savimi, jie yra didelėje rizikoje atsidurti pasikartojančiuose situacijose, kuriose kyla vėl ir vėl grėsmė patirti seksualiniam smurtui. Kai kurie net ir turi tokią patirtį, kad mane mylės tada, kai su savo kūnu kitam leisti daryti ką tik nori, tarsi tokia meilės forma, nes vaikas kitų meilės formų nežino, nepažįsta. Iš **elgesio požymių** galima pastebėti protestuojantį, priešišką, agresyvų elgesį. Smurtą patyręs vaikas aplinką suvokia kaip grėsmingą, nesaugią, kuriai reikia nuolat priešintis ar saugoti save. Kaip jau minėta, galime stebėti saviDestrukcinį elgesį – savižalą, suicido bandymus, valgyimo sutrikimus, priklausomybes. Kartais galime stebėti neįprastai malonų vaiko elgesį, regresyvų ar labai brandų elgesį. Ypatingai elgesio požymius bei pasikeitimus galime stebėti palietus kūno temas, tai rodo, kad ši tema vaikui kelia rūpestį.

Svarbiausias iš tų požymių, kuris yra labai specifinis seksualinį smurtą patyrusiam vaikui yra seksualizuotas elgesys. Šiam elgesiui būdingos labai išreikštos seksualinio elgesio formos, jos dažnos, pasikartojančios ir trukdo kitai vaikams būdingai veiklai – trukdo žaisti kitus žaidimus, mokytis. Svarbu atkreipti dėmesį į tai, kad seksualizuotas elgesys pasireiškia ne visiems smurtą patyrusiems vaikams ir natūralioje vaiko seksualinėje raidoje neatsiranda, jis visgi liudija apie tai, kad vaikas tas patirtis išgyvena tiesiogiai arba netiesiogiai. Vaikas pradeda savo elgesiu rodyti, kad su tam tikromis savo patirtimis vaikas nesusitvarko. Šis elgesys nėra specifinis aplinkai, jei jau stebime šį elgesį pvz. ugdymo įstaigoje, jis tikrai nebus vien tik čia, jis tokį elgesį rodys ir būreliuose, draugų tarpe, namuose. Vaikas nėra pajėgus kontroliuoti tų impulsų ir jie reiškiasi visur. Seksualizuotą vaiko elgesį svarbu atskirti nuo būdingo vaikų seksualinei raidai elgesio, dėl to svarbu išskirti apie seksualizuotą vaiko elgesį signalizuojančius kriterijus. Tai – galios santykis (seksualizuoto elgesio atveju įsitraukia skirtingo amžiaus vaikai ar skirtingą hierarchinę padėtį turintys vaikai), viešumas (mokykliniame amžiuje vaikai labai aiškiai žino ir geba atskirti, koks

elgesys yra viešas ir privatus, ir skirti kūno dalis, kurios atviros ir kurios intymios, seksualizuoto elgesio atveju, vaikai žinodami šias taisykles, jų nepaiso), intensyvumas, nesikoregavimas (vaikas gali nepastebėti aplinkos, sudrausmintas nereaguoti), formų dažnumas ir įvairovė (seksualizuotas elgesys paliečia įvairias vaiko gyvenimo sritis), skausmo patyrimas (vaikas gali masturbuotis iki žaizdų, pajutęs skausmą, jo nepaisyti), amžiaus neatitinkančios žinios (jas galime stebėti tiek vaiko žaidimuose, tiek kalboje, vartojamose sąvokose, apibūdinimuose) ir smurto naudojimas ar kitų vaikų įtraukimas į seksualinę veiklą (gali rodyti, kad vaikas galėjo būti pats nukentėjęs nuo smurto).

Pastebėjus seksualinį smurtą prieš vaiką, svarbu laiku ir tinkamai sureaguoti. Išgirdus ar pamačius, svarbu reaguoti nedelsiant ir iš karto kreiptis į atitinkamas institucijas – VTAS ir/ar bendruoju pagalbos numeriu 112. Į teisėsaugą kreipiamės tada, kai negalime delsti, reikia pagalbos čia ir dabar. Ir kada taip nutinka – kai prievarta įtariama artimoje vaiko aplinkoje, kur jam sugrįžti nėra saugu, arba kai čia ir dabar matome netinkamą elgesį (prašo kažką daryti, fotografuoja).

Galimai patirto seksualinio smurto prieš vaikus atveju, svarbu surinkti informaciją, išklaudyti vaiko. Vaikui tai labai sunki tema, jiems atsiverti sunku, jis labai ilgai laukia, kol galės atsiverti, kol galės tai padaryti. Labai svarbu užtikrinti, kad pokalbis būtų kuo saugesnėje aplinkoje, turėti kontaktą su vaiku, būti supratingiems, paklausti kaip jis jaučiasi, padrašinti, palaikyti, būtinai pademonstruoti, kad mes juo tikime, kad man rūpi, atidžiai išklaudyti, ką vaikas nori išsakyti, leisti jam kalbėti savo žodžiais ir labai svarbu laiku nutraukti pokalbį, jei vaikas nori detaliai pasakoti apie seksualinio smurto aplinkybes. Tai labai svarbu žinoti, nes jei mes nuolat vaiką kalbinsime šia tema, vaikas tikrai gali jau esant reikalui, kai turės papasakoti teisėsaugai, jis gali atsisakyti tai padaryti. Dėl to, vos tik išgirstame, reaguojame ir nukreipiame pokalbį, kad jis tikrai turės galimybę apie tai papasakoti, o dabar pagalvokime, kaip tu galėtum jaustis saugus, kaip tu jautiesi, reflektuojame patirtį, bet nelendame į turinį. Tikrai vaikai ne visuomet atsiskleis ir papasakos, galime stebėti specifinius požymius. Tokiais atvejais, nebijoti paklausti, kas su juo vyksta, parodyti, kad matome tam tikrus požymius, atrodo susirūpinęs, kaip jautiesi. Svarbu tuos pokyčius stebėti santykiuose, svarbu ir informacijos rinkimas iš kitų šaltinių, pastebėti vaiką kuo įvairesnėse veiklose. Leisti vaikui rinktis, jei nenori atsiskleisti jums, galbūt yra kitas asmuo, kuriam jis jaučiasi saugus atsiverti. Svarbu užfiksuoti jo piešinius, pasakojimus ir bendrauti su tėvais, globėjais. Bet čia reikia ir budrumo, nes smurtas dažnai vyksta ir artimoje aplinkoje, patyrinėti neatskleidžiant informacijos, bet paklausinėti, kaip tėvai mato, kas neramina ir kt. Kai surenkame pakankamai informacijos, belieka reaguoti. Vaikas pasako, užsimena, stebime, pamatome, stebime seksualizuotą elgesį – reaguojame, neanalizuojame, nedirbame sekliais, detektyvais. Jei stebime fizinius, psichologinius, elgesio pasikeitimus, jie nėra specifiniai, skiriame daugiau laiko stebėjimui, duomenų rinkimui, duomenų iš kitų specialistų, kai

surenkame pakankamai duomenų, kurie leidžia kelti įtarimą, kad vaikas visgi smurtą patiria, vėlgi reaguojame.

Seksualinio smurto situacija yra labai jautri, vaikams gali būti sunku grįžti į mokyklą, nesaugu, nes kiti sužinojo, mokiniai, mokytojai, svarbu, kad vaikas jaustųsi kuo saugesnis, turime laikytis pagrindinių konfidencialumo principų, nesidalinti, neaptarinėti su kitais, tai turi būti saugoma, nes ji labai jautri ši informacija, jei vaikas labai nori pasakotis – pasikviesti jį, bet pamokyti, kad yra asmenys, kurie gali išklaudyti, tinkamai sureaguoti ir padėti, bet ne ta tema, kur reikia aptarinėti vaikų grupėje. Ir tiems, kurie išgirdo, labai rekomenduojami edukacijos užsiėmimai, ką daryti, kaip save apsaugoti, kaip reaguoti, atskirti rizikinga situacijas, kurti santykį, kiti gali pradėti sužinoję tyčiotis, kaltinti, nedraugauti ir vaikai tai be galo skaudžiai išgyvena ugdymo įstaigoje, svarbu stebėti patyčių užuomazgas, nelygiaverčio santykio užuominas ir tai sustabdyti. Smurtą patyrusiems vaikams labai svarbus grįžimas atgal į ugdymo įstaigą, nes tai aiškia struktūrą, taisykles turinti įstaiga, kuri suteikia tam tikrus rėmus, kaip jaustis, kaip būti tarp kitų. Jiems sunku atgal įsitraukti į bendruomenę, kartais ir tėvai nori apsaugoti, izoliuoti, bet tai svarbu ištransliuoti, kad vaikui sugrįžimas atgal yra svarbus. Jis ir toliau lieka vaikas, bet su sudėtingomis patirtimis, o ne seksualinio smurto auka.